

*Кравченко А. І., начальник циклової комісії
Військового коледжу сержантського складу
Військового інституту телекомунікацій та
Інформатизації НТУ України «КПІ» (м. Полтава)*

СТАДІЇ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ КУРСАНТІВ ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ У ПЕРВИННІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ

У статті розглядаються стадії формування комунікативної взаємодії курсантів вищого військового навчального закладу у первинній професійній підготовці, визначена мета та викладено зміст педагогічної роботи на кожній стадії.

Ключові слова: курсант, вищий військовий навчальний заклад, первинна професійна підготовка, комунікативна взаємодія, стадії.

В статье рассматриваются стадии формирования коммуникативного взаимодействия курсантов высшего военного учебного заведения в первичной профессиональной подготовке, определена цель и изложено содержание педагогической работы на каждой стадии.

Ключевые слова: курсант, высшее военное учебное заведение, первичная профессиональная подготовка, коммуникативное взаимодействие, стадии.

The article considers the stages of communicative interaction formation of cadets of higher military educational establishment in initial professional training. It's determined the aim and given the content of pedagogical work in each stage.

Key words: cadet, higher military educational establishment, initial professional training, communicative interaction, stage.

Спираючись на теорію і досвід А.С. Макаренка, ми погоджуємось, що колектив у своєму розвитку проходить певні стадії, які характеризують його з якісного боку. О.М. Лутошкін у книзі, зверненій до старшокласників динаміку розвитку колективу визначає як шлях від «Піщаного розсипу» через «М'яку глину», «Мигаючий маяк», «Рожеві витрила» до «Палаючого факела» [1].

На основі теоретичного аналізу й власного досвіду роботи з курсантськими колективами у вищому військовому навчальному закладі ми дійшли висновку, що формування комунікативної взаємодії курсантів у первинній професійній підготовці — це комплексне багатоцільове завдання, для вирішення якого необхідно знайти відповіді на такі запитання:

1. Які чинники і фактори впливають на формування комунікативної взаємодії курсантів у первинній професійній підготовці?

2. Які стадії комунікативної взаємодії у первинній професійній підготовці?

3. Яка морально-психологічна атмосфера панує у курсантському середовищі з перших днів первинної професійної підготовки?

4. В чому полягають труднощі адаптаційного періоду курсантів-першокурсників в період первинної професійної підготовки?

5. Які взаємостосунки складаються у процесі навчання між особистостями на рівні

«курсант-курсант», «курсант-командир», «курсант-викладач»?

6. Яке місце та роль сержантів при формуванні комунікативної взаємодії в курсантському колективі на етапі первинної професійної підготовки?

7. Які характерні проблеми, конфліктні ситуації та як вони вирішуються на рівні «курсант-курсант», «курсант-командир», «курсант-викладач»?

8. Як найбільш педагогічно доцільно застосовувати основні вимоги нормативно-правових документів у період проведення первинної професійної підготовки курсантів?

9. Які критерії та показники комунікативної взаємодії курсантів у період проходження первинної професійної підготовки?

10. Яку систему заходів виховного впливу доцільно проводити для ефективного формування комунікативної взаємодії курсантів на етапі первинної професійної підготовки?

З метою підвищення якості військово-професійної практичної підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів, набуття ними професійних умінь та навичок безпосередньої індивідуальної роботи з особовим складом, необхідна перебудова не тільки форм, методів, прийомів виховання, а й удосконалення педагогічної компетентності викладачів, командирів, упровадження сучасних наукових методик впливу на курсантів, використання потенційних можливостей кожного учасника

Питання педагогіки

навчально-виховного процесу, адже, як підкреслював П. П. Блонський: “Аналіз основних управлінських функцій офіцера як військового педагога свідчить, що його діяльність є різнобічною і має педагогічну суть, а відтак потребує від нього всебічної військово-професійної та психолого-педагогічної підготовленості. Педагог повинен бути сам вихованою і освіченою людиною, і, відповідно, — вимагати від кожного вихованця його власного виховання й освіти” [4].

У процесі вивчення стану сформованості комунікативної взаємодії та особистості курсантів на етапі первинної професійної підготовки нами застосовувались такі методи педагогічного діагностування:

- *метод аналізу документів;*
- *анкетне письмове опитування;*
- *метод індивідуальної бесіди;*
- *метод тестування;*
- *метод спостереження;*
- *метод узагальнення незалежних характеристик;*
- *метод соціометрії.*

Поєднання та комплексне застосування визначених діагностичних методів педагогічного дослідження дало змогу ефективно вибудувати роботу з вивчення комунікативної взаємодії курсантів у первинній професійній підготовці.

Аналіз сучасних підходів військових фахівців до проблеми організації виховної роботи з курсантами вищих військових навчальних закладів, зміст і логіка педагогічного процесу професійної підготовки майбутнього офіцера у відповідності до визначеного періоду первинної професійної підготовки курсантів-першокурсників у вищому військовому закладі освіти, власний досвід службової діяльності з військовими курсантськими колективами стали підґрунтям для поділу процесу формування комунікативної взаємодії на чотири послідовні взаємозалежні стадії і їх критеріями: а) специфіка комунікативної взаємодії, її обмеженість невеликим періодом; б) підбір і підготовка командирів до роботи з першокурсниками; в) характер і темпи адаптації курсантів у первинній підготовці, її індивідуалізація.

Курсанти вищого військового навчального закладу постійно знаходяться у динаміці змін певного типу взаємодії, пристосовуються один до одного, переживають певні психічні стани. Тому у процесі формування комунікативної

взаємодії курсантів до уваги бралися положення А. В. Петровського про те, що входження до певної спільноти включає кілька послідовних фаз [2], що одержало підтвердження в нашому педагогічному дослідженні.

При визначенні стадій формування комунікативної взаємодії курсантів вищих військових навчальних закладів, нами були враховані та виконані вимоги керівних документів стосовно організації та проведення первинної військово-професійної підготовки, а саме:

1. Термін проведення первинної професійної підготовки обмежений вимогами Директиви МО України № Д-17 від 16.06.2004 року та складає 2-а місяці, а процес формування комунікативної взаємодії курсантів, як свідчить практика багаторічної роботи з курсантами вищого військового навчального закладу, потребує значно більше часу, то роботу ми продовжили протягом I-го навчального семестру (6 місяців).

2. Враховуючи навчальні дисципліни які вивчаються під час проведення первинної професійної підготовки (гуманітарна підготовка, статuti Збройних Сил України, тактична підготовка, розвідувальна підготовка, інженерна підготовка, спеціальна підготовка, захист від зброї масового ураження, військово-медична підготовка, військова топографія, вогнева підготовка, стройова підготовка, фізична підготовка), загальним обсягом академічних годин – 216, їх загальну військово-професійну спрямованість, а також аналізуючи та порівнюючи навчальні дисципліни I-го навчального семестру (загальний обсяг академічних годин – 624) , ми робимо висновок, що на 65% вони співпадають а їх навчальний матеріал є початком тематики навчальних дисциплін які будуть вивчатися протягом I-го семестру. Все вище викладене є підставою для розгляду первинної професійної підготовки як вступної, першої частини начального семестру курсантів.

3. Отримана загальна оцінка за підсумками первинної професійної підготовки зараховується у додаток до диплому випусника вищого військового навчального закладу, та не перескладається в подальшому. Курсанти які не засвоїли програму первинної професійної підготовки – не допускаються до прийняття Військової присяги та відрховуються з навчального закладу. Враховуючи все це первинна професійна підготовка курсантів займає

Питання педагогіки

особливе положення в підготовці майбутнього офіцера.

Розроблені і перевірені на практиці стадії також дозволили визначити послідовні межі процесу формування комунікативної взаємодії курсантів. Його специфіка полягала у єдності чотирьох послідовних,

закономірно наступних один за одним стадій процесу формування комунікативної взаємодії курсантів у неперервному єдиному русі, а також у тому, що він урахував особливості військового закладу освіти й охоплював невеликий за обсягом період — 6 місяців (див.рис.1):

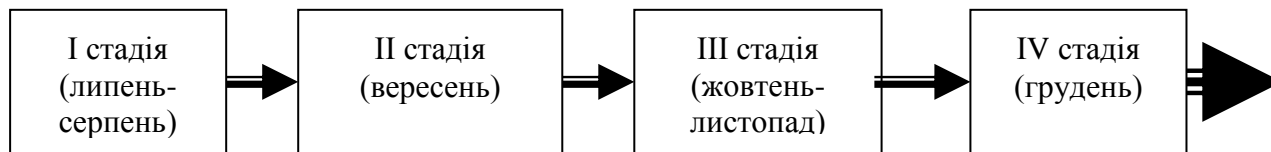

Рис.1. Стадії формування комунікативної взаємодії курсантів.

Охарактеризуємо виділені стадії детальніше.

Перша стадія (ознайомлювально-організаційна). У ході експерименту з формування комунікативної взаємодії курсантів ми переконалися, що їх професійне становлення перебуває у прямій залежності від динаміки адаптації до нових специфічних умов військової життєдіяльності. Враховуючи специфіку й умови військової служби, *адаптацію курсантів у період первинної професійної підготовки* ми визначили як сукупність таких складників:

1) налагодження нових соціальних контактів, встановлення взаємовідносин із іншими курсантами військового колективу, командирами, викладачами, старшими та рівними за посадою;

2) пристосування до вимог розпорядку дня, регламентації всієї діяльності, виконання службових обов'язків, дотримання військової дисципліни, підпорядкування;

3) входження до навчально-виховного процесу, організації занять, набуття військово-технічних знань, оволодіння обраною спеціальністю;

4) при звичаювання до визначених фізичних навантажень.

При цьому ми враховували, що адаптація до нового військового соціального оточення і своєї ролі в ньому зумовлена, по-перше, різким обмеженням контактів із рідними та близькими, знайомими та друзями; по-друге, необхідністю комунікативної взаємодії з новими людьми, спілкування з якими може виявитися не завжди приємним, однак якого, проте, уникнути в закритому курсантському середовищі досить важко; по-третє, регламентованістю комунікативної взаємодії між курсантами вимогами військових статутів, які для юнаків є ще зовсім незвичними.

Розуміючи важливість періоду адаптації курсантів до нових умов служби, нових обов'язків, ми намагалися створити відповідні умови для його успішного проходження. Важливу роль в адаптації курсантів відігравали

особливості організації повсякденної діяльності в курсантських колективах навчального закладу, які давали змогу реалізувати мотиваційні настанови окремого курсанта, його особистісні якості, пов'язані з віком, характером, мовою спілкування і т. і.

Метою першої стадії стало вивчення особистості курсантів і попереднє формування комунікативної взаємодії на цій основі. Командирами курсантських колективів та офіцерами виховних структур були складені плани організації та проведення індивідуальної виховної роботи з курсантами. Індивідуальну виховну роботу ми проектували як цілеспрямований систематичний педагогічний вплив командирів, викладачів та інших начальників на свідомість, почуття та поведінку курсантів із урахуванням їхнього віку, соціальних, психологічних та інших особливостей, умов служби, побуту та відпочинку в інтересах забезпечення високого рівня комунікативної взаємодії, їх усебічного розвитку для успішного навчання і виконання військового обов'язку.

У процесі експериментальної роботи ми переконалися, що неможливо формувати комунікативну взаємодію курсантів вищого військового навчального закладу без глибокого, детального, об'єктивного, системного вивчення особистісних ділових, морально-психологічних якостей кожного окремо взятого курсанта військового колективу (підрозділу), оскільки неможливо працювати з групою в цілому, не вивчивши всіх її членів. Тому зміст стадії також полягав у зборі й аналізі індивідуальних даних (готовність до військової служби, результати вступних випробувань, соціальне походження, рівень культури, темперамент, місце проживання, сімейний стан тощо). Зібрані матеріали служили підставою для складання індивідуально-психологічного портрета кожного курсанта. На основі аналізу документації, індивідуальної співбесіди, спостережень робили висновок про підготовленість курсанта до умов життя і

праці, які відповідають військовій спеціальності, займалися підбором індивідуальних методів впливу, що вможливило також прогнозування щодо майбутньої життєдіяльності кожної особистості в умовах військового колективу.

З'ясовано, що на першій стадії одним із найважливіших факторів впливу на процес формування комунікативної взаємодії є визначення її лідерів. Лідер — це людина, яка здатна впливати на військовий навчальний колектив у цілому, а лідерство — процес, що базується на формуванні здатності впливу авторитету однієї людини на поведінку інших. Без лідера неможлива позитивно спрямована комунікативна діяльність курсантів, бо він є центральним елементом упорядкування навчального колективу. У вищому військовому навчальному закладі формальними лідерами серед курсантів є командири відділень і командир групи. Для визначення типів лідерів бралися до уваги висновки і класифікація Л. Д. Столяренка який визначає такі типи лідерів: *лідер-організатор*, *лідер-творець*, *лідер-борець*, *лідер-дипломат*, *лідер-утішник*, *лідер-вожак* [3]. Ураховуючи специфіку діяльності військової навчальної групи, на посаду командира групи та командирів відділень підбирали курсантів, яким притаманні якості *лідера-організатора* і *лідера-творця*, а також *лідера-борця*. При цьому здійснювався лише підбір, представлення колективу курсантів, допуск до тимчасового керівництва без формального юридичного призначення наказом начальника військового навчального закладу.

Застосування системи заходів виховного впливу та педагогічний експеримент протягом першої стадії дозволили нам закласти основи формування комунікативної взаємодії курсантів у період проведення первинної професійної підготовки.

Друга стадія (початково-колективного становлення). У командирів курсантських колективів на другій стадії формування комунікативної взаємодії вже є уявлення про кожного курсанта, про їхні перші успіхи й недоліки в навчанні, дисципліні, спорті, громадській роботі. Саме базуючись на поглибленому вивченні індивідуальних ділових та психологічних особливостей кожного курсанта начальники курсів, курсові офіцери планували і проводили роботу з подальшого формування комунікативної взаємодії.

Метою даної стадії є активне включення курсантів у військово-професійні й особистісні суб'єкт-суб'єктні відносини, забезпечення становлення комунікативної взаємодії шляхом навчання, виховання, всіх видів професійної

діяльності майбутнього офіцера, поєднання управління й самоврядування у військовому колективі. Отже, завдання стадії вимагали створення спеціальних виховних і навчальних професійно зорієнтованих ситуацій. Якщо на першій стадії заповнювався «Педагогічний щоденник», складалися таблиці, де фіксувалися об'єктивні дані, то на другій — дооформлювалися індивідуальні картки спостережень, куди заносилася інформація про загальний рівень інтелекту, емоційно-вольову і нервово-психічну стійкість, комунікативні й організаторські здібності, визначалися шляхи їх корекції. З цією метою використовували *методи спостереження, бесіди, тестові методики*, що сприяло визначенню індивідуальних методів взаємодії, а також призначенню формальних лідерів: командирів відділень і командирів груп. Офіцери-командири здійснювали щоденний облік та контроль результатів навчання, стану поведінки та військової дисципліни, на основі чого проводилися аналіз і надання необхідної допомоги.

Третя стадія (особистісно-професійного становлення). На третій стадії поглиблюються професійні інтереси курсантів до обраної професії військового, відбувається реальне знайомство з військовою справою, проходить зіставлення своїх планів і можливостей. У поведінці курсантів, у їхніх поглядах і судженнях з'являються виваженість і перші паростки зрілості. Командирам підрозділів у цей час необхідно активізувати роботу з формування комунікативної взаємодії курсантів, частіше давати завдання, розв'язання яких потребує прийняття як самостійних, так і колективних рішень. Деякі курсанти на цій стадії починають переоцінювати отриманий ними досвід перших тижнів навчання та служби, допускають елементи вихвалання й усезнайства, що призводить до розшарування навчального колективу, провокує конфліктні ситуації між курсантами. Особливо це характерно для лицейців та курсантів, які вступили до навчального закладу після служби у військах. Як результат, мають місце порушення військової дисципліни, знижується відповідальність за несення служби, погіршується якість навчання з окремих дисциплін. Ми на практиці переконалися, що така ситуація гальмує процес подальшої комунікативної взаємодії. У цих випадках командир повинен аргументовано переконати курсантів у тому, що вони переоцінюють свої можливості і досягнення, на конкретних прикладах довести, що така поведінка негативно впливає на суб'єкт-суб'єктну взаємодію, погіршує взаємостосунки між

Питання педагогіки

ними, що в цілому негативно позначається на стані військової дисципліни, результатах індивідуального і групового навчання та виконання бойових завдань у складі військового колективу.

Таким чином, основними цілями комунікативної взаємодії у ході індивідуального та групового навчання і виховання курсантів на третій стадії ми визначили:

— засвоєння значущої інформації, одержаної при вирішенні навчальних завдань і питань міжособистісного та групового спілкування;

— створення сприятливого навчально-виховного середовища для комунікативної взаємодії викладача та командира з курсантами, в основі якого — уважне й заохочуюче ставлення до всіх висловлених ними думок;

— забезпечення мотивації, що здатна викликати інтерес до матеріалу, який викладається;

— засвоєння знань, набуття необхідних умінь і навичок самостійного вирішення проблем навчання та життєдіяльності у військовому колективі;

— виховання активної творчої особистості курсанта, здатного вирішувати нестандартні проблеми;

— подальший розвиток у курсантів мислення і творчих індивідуальних здібностей.

Результатом третьої стадії стало не лише узагальнення даних і формулювання висновку про певні отримані показники наявного комунікативного навчально-виховного середовища, але й гуманність, демократичність, особистісна спрямованість у його становленні, що відбувалося паралельно з подальшим вивченням і розвитком кожної особистості майбутнього офіцера, комплексною і динамічною оцінкою особистісних і соціально зумовлених якостей індивідуума, з поєднанням педагогічного управління і підтримки самостійності й ініціативи курсантів.

Четверта стадія (розвитку комунікативно-сприятливого навчально-виховного середовища). Метою цієї стадії стало подальше формування комунікативної взаємодії курсантів, розвиток і корекція наявного комунікативно-сприятливого навчально-виховного середовища, що

склалося на третій стадії, визначення і реалізація плану подальшої роботи. Зміст діяльності впродовж цієї стадії передбачав вивчення і формування свідомого, толерантного ставлення курсантів один до одного у процесі навчання, виконання обов'язків військової служби, забезпечення дотримання вимог військових статутів Збройних Сил України та моральних норм, підтримку задоволеності участю в життєдіяльності військового підрозділу. Це давало змогу здійснювати соціометричні дослідження міжособистісних взаємин курсантів і проводити їх своєчасну корекцію, стимулювати певні напрями формування комунікативної взаємодії особистості і групи, досягати стабільного позитивного результату в розвитку кожного курсанта у складі військового колективу. Була виявлена залежність самоорганізації навчального колективу і професійного самотворення особистості курсанта від: а) рівнів колективної навчальної і виховної діяльності; б) згуртованості колективу, його психологічного клімату; в) наявності чи відсутності гуманних, морально-естетичних суб'єкт-суб'єктних відносин.

Отже, з перших днів цілеспрямованого формування комунікативної взаємодії курсантів вищих військових навчальних закладів протягом визначених нами відповідних стадій на основі науково обґрунтованих підходів первинна професійна підготовка починає перетворюватись на інструмент особистісно орієнтованого виховання і розвитку майбутнього офіцера. Якщо на першій та другій стадіях міжособистісна динаміка відносин курсантів полягала у розвитку емоційних контактів переважно на рівні співпідпорядкування, то на третій і четвертій — співробітництва, вже спостерігається: а) певна спільність ціннісних орієнтирів; б) відбувається розвиток самоврядування; в) набуває темпів інтеграція курсантів військового колективу поряд із особистісним самовираженням, прагненням до самовдосконалення, професійного та особистісного самотворення.

Література

1. *Лутошкин А.Н.* Как вести за собой. – М., 1981. – С. 116–132.
2. *Петровский А.В.* Личность. Деятельность. Коллектив. – М.: Политиздат, 1982. – 255 с.
3. *Столяренко Л.Д.* Психология и педагогика в вопросах и ответах. Серия “Учебники, учебные пособия”. Ростов – на Дону: “Феникс”, 2000. – С.415–455.
4. *Ягулов В.І.* Управлінські функції офіцера та їх педагогічний зміст // Вісник Української Академії державного управління при Президенті України. – 2000. - №2. – 311 с.